

Mobili-tijd

Zorg ervoor dat je als de bliksem Zonneland van 29 januari 2010 te pakken krijgt. MOS schreef het themanummer 'Mobi-tijd'. Het staat boordevol tips en oefeningen om het thema met je kinderen uit te werken. Je vindt er

ondermeer experimenten i.v.m. uitlaatgassen, zure regen en het broeikaseffect. Je leert heel wat bij over voedselkilometers, verbruik van vervoersmiddelen en leven zonder auto. Je krijgt enkele tips om met de klas actie te voeren voor een betere mobiliteit.

Samuel

Op 17 februari startte de Broederlijk Delen-campagne 'Nomineer Samuel voor de Nobelprijs voor Duurzame Ontwikkeling'. Het verhaal van Samuel (+14) en Marta (-14j) uit Bolivia laat leerlingen kennismaken met het talent van de inheemse bevolking op de Altiplano, 4000m boven de zeespiegel. Gemeenschappen worden er geteisterd door klimaatverandering maar weten zich op bewonderenswaardige wijze aan te passen door samen te werken aan het beheer van water. Hun kijk op duurzame ontwikkeling staat centraal in het uitgebreid pakket materialen dat Broederlijk Delen ontwikkelde op maat van de leerlingen:

- ♦ Een fotoset 'Elmer in Bolivia' voor kleuters
 - ♦ Een handleiding 'Vamos Amigos' met bijhorend werkmateriaal voor leerlingen basisonderwijs
 - ♦ Een kant-en-klare lessenmap voor secundair onderwijs
 - ♦ Het leven zoals het is in de jongerenfilm 'Marta, kind van de Andes' (-14jaar) en campagnefilm (+14jaar)
 - ♦ De webkwestie 'Burning Lama': via een interactieve internetles maken de leerlingen kennis met de campagne
 - ♦ Een gamma 'actief en speels' biedt actieve werkvormen: in te huren werkinkwinkels, manieren om zelf aan de slag te gaan en je mondiale dag in te vullen en tips om spelenderwijs de campagne aan te brengen
 - ♦ Een aardrijkskunde- en geschiedenisles over Bolivia
- Alle materialen sluiten naadloos aan bij een cluster van vakgebonden en vakoverschrijdende eindtermen.

Marijke Serneels,

www.broederlijkdelen.be/leerkrachten/lager
www.broederlijkdelen.be/leerkrachten/secundair

Kraai

Over niet aanvaard worden; over proberen jezelf te veranderen om erbij te horen; over eenzaamheid. Over vooroordelen hebben en anderen uitsluiten; over bang zijn voor wie anders is. Met korte, heldere zinnen en expressieve illustraties die schitteren in hun eenvoud vertelt Leo Timmers over Kraai, die omwille van zijn grootte en kleur door de andere vogeltjes wordt gemeden. Zijn plan om aanvaard te worden loopt in het honderd, maar dan gebeurt er iets onverwachts! Een kort verhaal met een grote boodschap, een heerlijk, humoristisch boek voor kleuters vanaf 4 jaar. Prijs: €13,95 (+ €3,00 verzendkosten). Plaats je bestelling via mail of telefoon of stort het totaalbedrag (= €16,95 x aantal exemplaren) op rek. nr. 001-4098773-17 van Vogelbescherming Vlaanderen vzw, met vermelding 'Kraai' en het adres.

Vogelbescherming Vlaanderen vzw,
Schuttershof 14, 9100 Sint-Niklaas, 03 296 26 80,
info@vogelbescherming.be, www.vogelbescherming.be.

Eigen energiecentrale

Het GO! betaalt elektriciteitsfactuur voortaan met zonne-energie

Het GO! onderwijs van de Vlaamse Gemeenschap bouwt met investeringen in zonne-energie mee aan duurzame energie. Het GO! plaatst in 2010 fotovoltaïsche installaties op de daken van 34 scholen.

Op de eerste plaats willen wij de elektriciteitsrekening zien slinken, zodat scholen dankzij deze substantiële besparingen de werkmiddelen anders kunnen inzetten. Met het initiatief geven wij concreet uiting aan ons maatschappelijk engagement om de ecologische voetafdruk van scholen te reduceren. De projecten hebben ook een educatieve rol: door de scholen in te schakelen als producenten van groene stroom, wakkeren wij het ecologisch bewustzijn bij onze leerlingen aan.

Eén van de partners, Ecopower, werkt via zijn PV-installateur Ecostream samen met het WWF (World Wildlife Fund). Dankzij die samenwerking kan het thema in het lessenpakket worden geïntegreerd. Zo kunnen wij de leerlingen op verschillende manieren bij 'hun' energiecentrale betrekken. Wij willen het energiebewustzijn bij alle schoolgebruikers en -beheerders verder aanscherpen.

Meer informatie vind je op www.g-o.be/energie.

Milieuverkenning 2030

In december 2009 publiceerde MIRA (Milieुरapport Vlaanderen, Vlaamse Milieumaatschappij) de Milieuverkenning 2030. Het rapport onderzoekt op een onafhankelijke en wetenschappelijke manier hoe het leefmilieu in Vlaanderen er in de toekomst kan uitzien en welke invloed beleidskeuzes hierop hebben. Op 11 december 2009 hebben we het rapport overhandigd aan Joke Schauvliege, Vlaams minister van Leefmilieu.

Voor meer informatie en vragen kun je contact opnemen met Saskia Opdebeek (053 72 65 33), s.opdebeek@vmm.be, www.milieुरapport.be.

MOSterdpot

1 Mosterdsaus

2 Het klimaat in de kijker

Ze'ver, geze'ver! – Enkele beweringen van leerlingen derde graad secundair i.v.m. het klimaat kritisch bekeken **2**

MOSterd sprak met Nic Balthazar – En... actie! **3**

MOSterd sprak met Sabine Hagedoren – Overtuigd lid van de dekantjesclub **7**

Jongeren keren het klimaat – Klimaatcampagne van GREEN voor basis- en secundaire scholen **9**

Ecoshizzel – Jeugdendienst Globelink schiet in gang voor het klimaat **9**

10 Dikke-truiendag, editie 2010

Dikke-truienweek – De Acacia/De Feniks van Gent houdt Dikke-truienweek **11**

Zijn we een Kyoto-school? – De Wingerd van Terhagen organiseert energie Fata Morgana **11**

IJsberen – Op verzoek van twee ijsberen wordt verwarming op Sint-Bernardusinstituut graadje lager gezet **12**

Warmte verdienen – Dikke-truiendag in Groenlaar, vestigingen Rumst, Niel en Reet **12**

13 Oprukkend MOS in het basisonderwijs

Mijnheer de President – Klas 4 van GLS De Sleutel uit Broechem schrijft een brief aan Herman Van Rompuy **13**

Elke druppel telt – Waterproject in SAIGO Mol (school voor buitengewoon lager onderwijs type 1 en 8) **14**

"Clean-team" – Als MOS en GOK de handen in elkaar slaan, breng je milieuzorg en taalvaardigheid in de praktijk **15**

Doe me een plezier, spaar het papier – "Boom" op bezoek in Vierklaver, Temse **15**

Afval vermijden – De ladder van Lansink in de praktijk in Vrije Basisschool Heiende in Lokeren **16**

Kabouterfeest – Opruimactie in KS De Regenboog, Puurs-Kalfort **17**

Limburgse soorten – Derde graad van basisschool Gerdingen maakt tentoonstelling voor medeleerlingen **17**

Duurzame mobiliteit – Aandacht voor duurzame mobiliteit in De Wijze Eik, Mariakerke **18**

Fred, de mier – Kleuterschool Sint-Franciscus van Waasmunster creëert verbondenheid met natuur **18**

Een waterige dag – Leerlingen van Basisschool De Wegwijzer in Assenede steunen waterproject **19**

Uitblinkersdag – Fluo is fijn, fluo is rein. Het is fijn om in fluo te zijn in O.-L.-V-Visitatie, Bottelare **19**

SOEPerSTARS – Natuurouders van KBO Mater-Welden organiseren creatieve en sfeervolle MOS-activiteiten **20**

Gouden schoen – Duurzaam en veilig naar school in Gemeentelijke Basisschool Destelbergen **20**

21 Oprukkend MOS in het secundair onderwijs

De bedenkers – Secundaire Oost-Vlaamse scholieren ontwerpen 'hip' zichtbaarheidsmateriaal **21**

MOS-symbool – Campus De Helix, Maasmechelen, ontwerpt symbool dat opwarming aarde voorstelt **21**

Afvalverschrikkers – MOS-team van PTI en PM Eeklo organiseren actie 'Afval, waar moet dat heen?' **22**

Kladblok – Leerlingen OV2 van Buso Sint-Gregorius maken mooi ogende en bruikbare kladblokken **22**

Infrarood – Leerlingen sporen warmteverliezen op met infraroodcamera in Sint-Pauluscollege, Moorsele **23**

We geven de moed niet op – 'Tekenen voor de toekomst' en 'Tweedehandsproject' in buso Dominiek Savio, Gits **23**

Plaggenhut – Sint-Martinusinstituut, Koekelare, maakt plaggenhut i.s.m. milieuvereniging Ruidenberg **24**

Watervrije urinoirs – GTI-Mortsel installeert milieuvriendelijk toiletstelsel **25**

Babyborrel – Atheneum Klein-Brabant van Bornem opent MOS-jaar met milieuvriendelijke babyborrel **26**

Duurzame toekomst – Leerlingen van Xaveriuscollege, Borgerhout, beperken zich niet tot één thema **26**

27 De provincies

Antwerpen

Viering – MOS-stand-van-zaken in Antwerpen en persmoment voor 500ste MOS-school en MOS-ambassadeur **27**

Biodiversiteit, alles altijd anders – Feest op 22 mei 2010 en een gratis natuurboek voor kinderen **27**

In het PIME – "Natuursafari", "Expeditie natuur" en "Nascholing Groen gewerkt" **29**

Subsidies – Begeleiding en subsidies voor natuur- en vergroeningsprojecten in MOS-scholen **30**

Energiekoffers – Bij MOS-Antwerpen kunnen basis- en secundaire scholen een energiekoffer ontlenen **30**

Limburg

De balans – MOS-stand-van-zaken in de provincie Limburg **31**

Internationaal jaar van de biodiversiteit – Vijf mijlpalen, een subsidie en een tentoonstelling **31**

Biodiversiteit op school – Biotoopstudie in Dorperveldpoel voor leerlingen basis- en secundair onderwijs

MOS-cartoons – Ontleen de ludieke tentoonstelling met de beste creaties van DAVO

Nascholingen 2010 – Limburgse soorten (basisonderwijs) en mobiliteit (secundair onderwijs)

Op speurtocht in Kerkeweerd – Vernieuwd project voor leerlingen van derde graad basisonderwijs

Brussel

Brusselse campagnes - GREEN Steunpunt Brussel coördineert milieueducatieve acties

Schop de mensen een geweten – Deelname aan klimaatbetoging en briefschrijfacie

Mundo-Bib - Documentatiecentrum voor duurzame ontwikkeling in Mundo-B aan de Naamse poort

Oost-Vlaanderen

Biodiversiteit, alles hangt samen – Opening van nieuwe tentoonstelling op 22 mei met tal van activiteiten

Poel, vlindertuin en beestentoren – Nieuwe milieueducatieve activiteiten van De Pastorie

Natuurouders – Gratis natuuroudercursus van NME-dienst voor Oost-Vlaamse scholen

Bos, boom, hout – Nieuwe tentoonstelling over bossen, bomen en hout in Het Leen

Vlaams-Brabant

Meer burens dan je denkt – Biodiversiteitscampagne in de provincie Vlaams-Brabant

Subsidies – Vlaams-Brabantse scholen krijgen financiële ondersteuning voor projecten natuur

Rugzak – Ontleen gratis een rugzak “biotoopstudie bos” voor eerste graad secundair onderwijs

Klimaatcasino – Vernieuwde tentoonstelling en klasactiviteiten voor leerlingen secundair onderwijs

Dierenpark - Provinciedomein van Huizingen opent nieuw recreatief dierenpark

West-Vlaanderen

In de bezoekerscentra – Tentoonstellingen en vormingen voor leerkrachten in West-Vlaamse bezoekerscentra

40 MOS-Thema's

Afvalpreventie

Pak zwerfvuil aan – OVAM en Fost Plus voeren opnieuw campagne tegen zwerfvuil

Energie

EPC – Energieprestatiecertificaat verplicht sinds 1 januari 2009 voor alle schoolgebouwen groter dan 1000 m²

Scholen voor rationeel energiegebruik – GREEN zoekt 6 TSO- of BSO-klassen voor Europees energieproject

Energiezorg in de les – Mogelijke onderzoeksopdrachten i.v.m. het thema 'energie'

Natuur op school

Natuurbeleven – Nieuwe natuurprogramma's van De Helix voor kleuters en lager onderwijs

31 **Blotevoetenpad** – Splinternieuw pad om te voelen, te ruiken, te horen en te zien voor basisschool van ONENEC 42

32 Water

32 **Waterzuivering** - Bezoek de rioolwaterzuiveringsinstallatie Brussel-Noord met gids 43

32 **Op zoek naar een rivier** – Begeleide wandelingen in Zennebekken 44

32 **Dender en Dendervallei** - Educatieve activiteiten voor jongeren en vorming voor leerkrachten in 'De Waterkant' 44

33 **Waterlopen** - De Milieuboot vaart in 2010-2011 in de provincies Vlaams-Brabant en Antwerpen 44

33 **Water-verteltas** - Basisschool GO! 't Schaperke, Eeklo, betreft ouders actief bij waterproject 45

33 **Bigfoot bestaat niet** – Wedstrijd van Hidrodoe voor secundaire scholen over de watervoetafdruk 45

34 **Watereducatie** – All-in formules voor leerlingen basis- en secundair onderwijs in Hidrodoe 45

34 **Stilstaan bij water** – Secundaire scholen staan samen met MOS en PROTOS stil bij water 46

34

35

35

49 Over de MOS-muur

36 **EDO** – De vlag en de lading: een introductie – Educatie voor Duurzame Ontwikkeling 49

36 **Met je klas op excursie** – Milieuzorg in de praktijk bij Blauwe Vlag en Groene Sleutel 49

37 **DALY op het spel** - De wereld van DALY, expo over milieu en gezondheid, nu ook voor 3de graad basisonderwijs 50

37 **MOS, slim bekeken** - Leefschool 't Zandhofje van Zandhoven verbindt MOS met meervoudige intelligenties 51

37

38

38

52 De MOSkrant

39 **Mobili-tijd** – MOS schreef themanummer Zonneland van 29 januari 2010 over mobiliteit 52

39 **Kraai** - Een heerlijk, humoristisch boek voor kleuters vanaf 4 jaar van Leo Timmers 52

40 **Samuel** – Broederlijk Delen ontwikkelde pakket materialen duurzame ontwikkeling op maat van de leerlingen 52

40 **Eigen energiecentrale** - GO! onderwijs bouwt met investeringen in zonne-energie mee aan duurzame energie 52

40 **Milieuverkenning 2030** - Milieurapport Vlaanderen onderzoekt hoe leefmilieu er in toekomst kan uitzien 52

40 **'Soilbusters'** – Gratis strip van OVAM over bodemverontreiniging en sanering voor leerlingen hoger secundair 53

40 **Natuur, weer en klimaat** – Educatief pakket voor basis- en secundair onderwijs van Natuurpunt 53

40 **Milieuverantwoord aankopen** - BBL vernieuwt geregeld criteria en productendatabank van milieukoopwijzer 53

40 **Wegwijs in wereldonderwijs** – Djapo biedt kinderen en jongeren een open en positieve blik op de wereld 53

41 **Zonnepanelen** – Basisschool De Cocon uit Tremelo plaatst 252 zonnepanelen 53

42

56 Contact

Contact

Provinciale MOS-teams

ANTWERPEN

Provinciaal Instituut voor MilieuEducatie (PIME) vzw
Mechelsesteenweg 365, 2500 Lier
Tel. 015 31 95 11, fax 015 31 58 20

Begeleiders:

Elke Hermans, Sarah Wouters en
Katrien Hoeylaerts (basis)
tel. 015 30 61 26 en 015 30 61 27

mos@pime.proviant.be

Veerle Moons (secundair en hoger), tel. 015 30 61 25
mos-groeneschool@pime.proviant.be

LIMBURG

Provinciaal Natuurcentrum Het Groene Huis
Domein Bokrijk 3600 Genk
mos@limburg.be, fax 011 26 54 55

Begeleiders:

Sandra Diris (basis), tel. 011 26 54 68
sdiris@limburg.be

Hilde Boiten (secundair en hoger), tel. 011 26 54 67,
hboiten@limburg.be

Johan Lambrix (coördinatie), tel. 011 26 54 59,
jlambrix@limburg.be

OOST-VLAANDEREN

Dienst Natuur- en Milieueducatie, De Kaaihoeve
Oude Scheldestraat 16, 9630 Meilegem-Zwalm
mos@oost-vlaanderen.be, fax 055 49 67 98

Begeleiders:

Sandra Vandevelde (basis), tel. 09 267 84 73

sandra.vandevelde@oost-vlaanderen.be

Els De Latter (basis), tel. 09 267 84 74

els.de.latter@oost-vlaanderen.be

Mike Stoens (secundair en hoger), tel. 09 267 84 59,
mike.stoens@oost-vlaanderen.be

VLAAMS-BRABANT

Cel Natuur- en Milieueducatie
Provincieplein 1, 3010 Leuven
mos@vl-brabant.be, fax 016 26 72 61

Begeleiders:

Herwig Kevelaerts (basis), tel. 016 26 72 57,

herwig.kevelaerts@vlaamsbrabant.be

Lien Loonbeek (basis), tel. 016 26 72 37,

lien.loonbeek@vlaamsbrabant.be

Philippe Moreau (secundair en hoger), tel. 016 26 72 36,

philippe.moreau@vlaamsbrabant.be

Veerle Lievens (secundair en hoger), tel. 016 26 72 79,

veerle.lievens@vlaamsbrabant.be

WEST-VLAANDEREN

Dienst Natuur- en Milieueducatie
Koning Leopold III-laan 41
8200 Brugge (Sint-Andries)
mos@west-vlaanderen.be, fax 050 40 34 03

Begeleiders:

Emanuel Demey (basis), tel. 050 40 33 80,

emanuel.demey@west-vlaanderen.be

Donald Dupon (basis), tel. 050 40 32 66,

donald.dupon@west-vlaanderen.be

Lieve Maes (secundair en hoger), tel. 050 40 32 83,

lieve.maes@west-vlaanderen.be

BRUSSELS HOOFDSTEDELIJK GEWEST

Vlaamse Gemeenschapscommissie
p.a. GREEN Belgium vzw
Edinburgstraat 26, 1050 Brussel
mos@vgc.be, fax 02 893 08 01

Begeleider:

Paul Renders (basis, secundair en hoger),
tel. 0473 73 67 30, paul.renderers@vgc.be

COÖRDINATIE (VLAAMS GEWEST):

Vlaamse overheid, Departement Leefmilieu, Natuur en Energie
Afdeling Milieu-integratie en -subsidieringen
Koning Albert II-laan 20 bus 8, 1000 Brussel
fax 02 553 80 25, mos@lne.vlaanderen.be, www.milieuzorgopschool.be

Nele Dillen, tel. 02 553 80 72, nele.dillen@lne.vlaanderen.be

Ines Van Regenmortel, tel. 02 553 14 82, ines.vanregenmortel@lne.vlaanderen.be

Kris Fostier, tel. 02 553 70 23, kristiaan.fostier@lne.vlaanderen.be

Eric Craenhals, tel. 02 553 80 73, eric.craenhals@lne.vlaanderen.be

Werkten mee aan MOSTerd nr. 15

Sandra Diris, Hilde Boiten, Els De Latter, Sarah Wouters,
Elke Hermans, Katrien Hoeylaerts, Herwig Kevelaerts,
Johan Lambrix, Lien Loonbeek, Lieve Maes, Veerle Moons,

An Stijfhals (GREEN), Caroline Vermeulen (VEA),
Kris Van Ingelghem (GREEN), Leni Denorme (GREEN),
Leen Van Gijssel (GREEN), Benjamin Clarysse (BBL),
Karin Huffer (Coördinatie Zenne), Kathelijne De Ridder (BBL),
Marijke Gossye (ONENEC), Elfi Van Keymeulen (ONENEC),
Ines Philippaerts (Provinciedomein Huizingen),

Redactie

Mike Stoens, Paul Renders, Eric Craenhals

Eindredactie

Eric Craenhals

Vlaamse overheid
Departement Leefmilieu, Natuur en Energie
Afdeling Milieu-integratie en -subsidieringen
Project MOS

Philippe Moreau, Sandra Vandevelde, Nele Dillen, Rudo Vanhees,
Hilde Van Lancker, Ines Van Regenmortel, Donald Dupon,
Emanuel Demey, Veerle Lievens, Kris Fostier.

Nele Bollen (OVAM), Valerie Eurlings (OVAM),
Saskia Opdebeeck (VMM), Steven Vanholme (Natuurpunt),
Jürgen Loones (EDO), Katrien Van Poeck (EDO),
Marijke Serneels (Broederlijk Delen).
De scholen met hun getuigenissen
De administraties en organisaties met hun aanbod.

Cartoons

David Schelfthout

Opmaak

Diane De Smet, Tim Joye